

Pojmy „liberalizmus“, „progres“ a „gender“ vo vede a v politike

Ekaterina Borisova

Abstract

Concepts of "Liberalism", "Progress" and "Gender" in Science and Politics. *In the context of current public discussion, the terms "liberalism", "progress" and "gender" are often heard. Experts try to define these categories and justify their interpretations precisely. But participants in political debates usually do not do this and spread their own understandings, as a result of which the meaning of these popular concepts moves away from the original. The author examines the differences between the established in social sciences and the real political content of terms important for the analysis of modernity.*

Keywords: liberalism, progress, gender, discourse, politics.

Kľúčové slová: liberalizmus, progres, gender, diskurs, politika.

Úvod

V súčasných verejných diskusiách sa často stretávame s pojmami ako „liberalizmus“, „progres“ a „gender“. Tieto termíny, ktoré sú hlboko zakorenené v spoločenských vedách a politickej filozofii, sa však v bežnom politickom diskurze často používajú bez dôkladného pochopenia alebo presných definícií. Odborníci sa snažia tieto pojmy presne definovať a odôvodniť ich význam, avšak v politických debatách dochádza k tomu, že jednotliví aktéri používajú vlastné interpretácie, ktoré sa často líšia od pôvodných akademických definícií. To vedie k zmenám v chápaní týchto pojmov v očiach verejnosti a môže prispieť k dezinterpretácii ich významu.

Cieľom tohto článku je preskúmať rozdiely medzi vedeckým a politickým chápaním týchto pojmov. Zameriame sa na to, ako sa pojmy „liberalizmus“, „progres“ a „gender“ vyvíjali v spoločenských vedách, ako sa používajú v súčasných politických diskusiách a aký vplyv má táto diskrepancia na verejnú debatu. Špeciálnu pozornosť budeme venovať tomu, ako tieto pojmy zmenili svoj význam v rámci politického diskurzu, kde často slúžia ako nástroje na politizáciu určitých tém, ako napríklad práva sexuálnych menšín alebo sociálne reformy.

Článok sa bude snažiť nielen vysvetliť, prečo sa tieto pojmy v politických debatách často deformujú, ale aj ukázať, ako je dôležité zachovať ich vedecké definície, aby sme zabránili ich ďalšej polarizácii. Týmto spôsobom dúfame, že priblížime čitateľom význam presných a jasných definícií, ktoré môžu pomôcť zlepšiť kvalitu verejných diskusií.

Liberalizmus včera a dnes

Koncom 17. st. John Locke vyhlásil, že každý človek má právo na život, na osobnú, intelektuálnu a ekonomickú slobodu a na majetok (2012). Táto myšlienka sa stala základom liberalizmu. Postupne sa z neho vytvoril aj vhodný ekonomický model: samoregulačný trh, nízke dane, minimálna účasť štátu na hospodárskom živote. Neskoršie bol pojem liberalizmus doplnený sociálnym komponentom.

Pôvodne liberalizmus nebol spojený s demokraciou. Vtedajší liberáli sa obávali, že moc väčšiny, vrátane chudobných ľudí, ohrozí súkromné vlastníctvo a individuálnu slobodu. Len v 19. st. Alexis de Tocqueville poukázal na možnosť koexistencie demokracie a liberalizmu (2010).

Dnes „The Oxford Handbook of Political Ideologies“ (Freeden, Stears 2013) definuje liberalizmus ako politickú a sociálnu filozofiu, zameranú na ochranu individuálnych slobôd, ľudských práv, právneho štátu a demokratického vládnutia. Liberálna spoločnosť sa snaží o toleranciu rôznych náboženských, filozofických a etických doktrín, čo umožňuje ľuďom slobodne formovať a vyjadrovať svoje presvedčenie.

V 20. st. pôvodne rôzne ideológie konvergovali a prepojili sa. Teraz už aj iné politické hnutia či smery, ktoré vyhlasujú ľudské práva a slobody ako prioritu. Zložil sa aj tichý konsenzus o miere regulácii trhu a daňových opatreniach, no výmeny vládnych strán majú malý vplyv na zmeny v hospodárskej a sociálnej politike. Práve toto komplikuje presné vymedzenie špecifik liberalizmu.

V USA liberálmi nazývajú ľavicovo orientovaných politikov, vrátane radikálnych, a v Európe – naopak pravicovo orientovaných. V týchto podmienkach sa dostávajú do popredia dôležité, ale nie základné rozdiely pri reflektovaní postojov okolo problémov migrantov, rodiny, vzťahov medzi pohlaviami atď. Z hľadiska teórie ani jedna z vyššie uvedených tém nie je špecifická v prístupe k liberálnej ideológii.

Keď slovenský premiér Robert Fico vyhlásil: „Musíme... postaviť obrovskú hrádzu... progresívnym a liberálnym ideológiám, ktoré sa šíria ako rakovina“ (Fico 2024: 1), určite nemal na mysli ľudské práva a slobodu prejavu

ani trhovú ekonomiku, ale len agendu LGBTI. Nepresnosť použitých výrazov vedie k tomu, že negatívne hodnotenie sa prenáša na liberálnu ideológiu ako celok. Existujúci politický lexikón zatiaľ však nemá nástroje na to, aby túto tému izoloval od súhrnu názorov zástancov slobody. V slovenskom politickom diskurze tak vzniká fenomén, kedy jazyk nestíha reflektovať nové skutočnosti.

Progres a progresívci

Zdá sa, že v súčasnosti sme svedkami hľadania takého adekvátneho slovníka. V uvedenom citáte použil slovenský premiér Róbert Fico vedľa seba dva pojmy – „progresívne“ a „liberálne“ ideológie, a pritom ich uviedol ako synonymá. Označovanie zástancov netradičných foriem osobného a verejného života politikmi ako „progresívcov“, zodpovedá bežnej jazykovej praxi.

Ale sú tu aj kontraindikácie: základný pojem „progres“ má v spoločenských vedách úplne iný význam. Túto myšlienku v roku 1737 ako prvý navrhol Charles-Irénéé Castel de Saint-Pierre (Leopa 2012). V tom čase bola úplne inovatívnou, pretože ostatní filozofovia a myslitelia boli presvedčení o tom, že najlepšie časy ľudstva (tak zvaný „zlatý vek“) nezvratne skončili a po nich je možný len pokles. Až po priemyselnej revolúcii v 18 st. sa vtedajší myslitelia prišli na to, že je prosperita dosiahnuteľná aj v budúcnosti dôsledkom pozitívnych zmien, ktoré nazvali progresom.

Uvedený pojem obsahuje veľa vedeckých definícií a je široko použiteľný aj v obyčajnom živote. Vo vede a technike sú takýmto spôsobom nazývané rôzne objavy, vynálezy a inovácie. Ak je problematika zameraná na spoločnosť, predstavuje pre vedeckú obec zložitejší aspekt. Existujú dva protichodné prístupy k sociálnemu pokroku. Zástancovia prvého z nich považujú za progres zlepšenie organizácie a ovládateľnosti socia. Iní vidia jeho naznak v náraste ľudskej slobody.

V bežných rozhovoroch progresom nazývame akékoľvek pozitívne transformácie. Tu však nastáva problém: keďže každý má odlišné predstavy o tom, čo môže byť pozitívne a čo nie. V súčasnosti je to najviac viditeľné v politickom priestore. Všetky politické sily ponúkajú vylepšenia, ale každá z nich navrhuje vlastnú cestu k prosperite.

Niektorí politické strany nesú v názve pojem „progresívne“. V rôznych krajinách sa navzájom odlišujú. V USA existuje takéto hnutie z ľavicového politického spektra a dosť radikálne (pripomeňme ich akciu „Occupy Wall Street“ - protestné hnutie, ktoré predstavovalo dlhodobú občiansku protestnú akciu zameranú na obsadenie finančného centra mesta) a v Nórsku sa tak

nazývajú konzervatívci z pravicového spektra. V krajinách Latinskej Ameriky progresívci vyjadrujú záujmy priemyselníkov a podnikateľov. Avšak z tohto názvu je náročné vysvetliť čo konkrétne vysvetľuje.

Na Slovensku už niekoľko rokov funguje politické hnutie „Progresívne Slovensko“, patriace skôr do politického spektra liberálnej demokracie. Ich pochopenie pokroku, uvedené medzi hlavnými hodnotami hnutia, nie je príliš konkrétne. Dôvodom je aj nepresnosť pojmu, ktorý pripúšťa rôzne interpretácie.

Toto dáva možnosť politickým súperom slovenských progresívcov spojiť ich ideológiu výlučne s neobmedzenou slobodou osobných a rodinných vzťahov, najmä s LGBTI aktivizmom a ochranou práv žien na potrat. V prvom rade to nie je pravda a na druhej strane to devaluje ideu progresu, ktorá stále inšpiruje ľudstvo.

Hoci je uvedený pojem značne neurčitý, pre väčšinu ľudí znie pozitívne. Ak tak voláme rozširovanie praxe a ideí LGBTI, akoby zdôrazňujeme, že je to progresívny fenomén. Uvážujúc tento jav s pokrokom, jeho kritici týmto všetkých presvedčujú, že práve toto je vyšší cieľ a svetlá budúcnosť ľudstva. Opäť vidíme, ako nepresnosť použitia pojmov skresľuje ich významy a deorientuje verejnosť.

Gender a pohlavie

Pre súčasné spoločenské vedy je typické široké využitie kategórie „gender“ a jej odvodených pojmov. Bola uvedená do obehu *Johnom Money* v roku 1955 na terminologické rozlíšenie medzi biologickým pohlavím a sociálnou rolou (pred tým uvedený pojem vychádzal z gramatickej kategórie) (Goldie 2014). Anglický „gender“ pochádza z latinského „genus“, čo takisto znamená „pohlavie“. Existujú rôzne prípady, keď sú tieto slová vnímané ako synonymá.

V odbornej literatúre je „pohlavie“ obyčajne spojené s prírodnými rozdielmi medzi ženami a mužmi, a „gender“ so sociálnymi aspektami a dôsledkami tých rozdielov. Ide o dva uhly pohľadu na jeden holistický fenomén, ktoré sami o sebe nemajú žiaden kontroverzný účel.

Ľudí určuje evolúcia a genetika. Ale žijeme v spoločnosti pod vplyvom sociálneho prostredia. Vedci sa stále snažia určiť špecifickú závažnosť týchto faktorov a vyčleniť v ľuďoch to, čo nezávisí od biologického základu. To dovoľuje reálne posúdiť možnosti vzdelávania a výchovy a zvoliť ich optimálne metódy.

Tak prečo aspoň určitá časť verejnosti chápe pojem „gender“ inak ako odborníci a vidí v ňom ohrozenie pre tradičné hodnoty? Problém je v tom, že

aktivisti sexuálnych menšín ho často ho stavajú do protikladu biologickému pohlaviu, aby úplne rozdelili spoločenskú a biologickú stranu ľudí. Sú presvedčení, že *gender* ako sociálny jav je dôležitejší, než biologické vlastnosti človeka. To môže predstavovať teoretický základ pre „transgenderizmus“ a prax „tretieho pohlavia“.

Tento príspevok nehodnotí uvedené pohľady. Ale je očividné, že nie sú všeobecne akceptované. Okrem toho sú príbuzné s konkrétnymi politickými hnutiami, ktoré nie sú prijateľné pre všetkých. Kritici týchto názorov a hnutí demonizovali koncept *genderu* a dokonca popierajú jeho právo na existenciu.

Dôsledkom toho je pre mnohých občanov predstava o *gendere* politizovaná až do extrému a nevnímajú ho ako neutrálnu vedeckú definíciu. Značná časť verejnosti odmieta zavedený a uznávaný svetovou vedou koncept, akým je *gender*. Toto je prípad, keď dieťa vyhodili spolu s vodou z kúpeľa.

Záver

V tomto článku sme sa snažili ukázať rozdiely medzi vedeckým a politickým chápaním pojmov „liberalizmus“, „progres“ a „gender“. Vedecké definície týchto pojmov sú založené na dlhoročnom výskume a štúdiu spoločenských javov, zatiaľ čo ich používanie v politickom diskurze je často redukované na nástroje, ktoré majú vyvolávať emócie alebo polarizovať verejnú mienku. Ukázali sme, ako sa tieto pojmy stávajú politickými symbolmi, ktoré môžu byť manipulované na dosiahnutie konkrétnych cieľov a ako to vedie k ich dezinterpretácii.

Analýza ukázala, že liberalizmus, ktorý historicky presadzoval individuálne práva a slobody, dnes v politických debatách často znamená niečo iné, v závislosti od kontextu krajiny alebo politickej strany. Podobne pojem „progres“ stratil svoj pôvodný význam sociálneho pokroku a stal sa kontroverzným termínom, ktorý môže byť spájaný s rôznymi politickými programami, často bez hlbšieho pochopenia jeho podstaty. Pojem „gender“, ktorý v spoločenských vedách označuje sociálnu stránku pohlavia, bol politicky pretransformovaný na niečo, čo mnohí vnímajú ako ohrozenie tradičných hodnôt.

Dospeli sme k záveru, že nepresnosť a nejednoznačnosť politických definícií týchto pojmov v konečnom dôsledku oslabuje verejný diskurz a komplikuje diskusiu o dôležitých spoločenských otázkach. Vedecká obec musí byť ostrážitá voči týmto tendenciám a usilovať sa o vytvorenie jasnejších a presnejších definícií, ktoré môžu slúžiť na rozlíšenie medzi skutočnými sociálnymi fenoménmi a politickými manipulatívnymi nástrojmi.

Politické výklady niektorých pojmov sa výrazne líšia od vedeckých, pričom veda nemá vždy veľkú šancu presadiť sa v politických debatách. Napriek tomu je dôležité, aby odborníci pracovali na objasnení a rozvoji pojmov, ktoré môžu byť menej politicky zneužívané a slúžiť ako základ pre lepšie porozumenie súčasným spoločenským fenoménom.

Zdroje korpusu

FICO, R. (2024). *Tlačové správy a oznamy Úradu vlády Slovenskej republiky*, <<https://www.vlada.gov.sk/tlacove-spravy/premir-hovoril-o-progresvnych-ideolgich-i-potrebe-mieru-a-zniovania-naptia-11/?csrt=6454011579405876442>> [5. 7. 20].

Literatúra

- DE TOCQUEVILLE, A. (2010). *De la démocratie en Amérique*. Paris: Flammarion
- FREEDEN, M., STEARS, M. (eds.) (2013). *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: University Press
- GOLDIE, T. (2014). *The Man Who Invented Gender: Engaging the Ideas of John Money*. Toronto: UBC Press.
- LEOPA, A. (2012). *Transformacija istoricheskogo soznaniya v perekhodnyj period istorii konets XX - Nachalo XXI veka*. Krasnojarsk: Siberian Federal University.
- LOCK, J. (1986). *The Second Treatise of Civil Government*. Amherst, N.Y.: Prometheus Books.

Kontakt:

PhDr. Ekaterina Borisova, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov	Department of Romance and Slavic Languages
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava
Email Address: ekaterina.borisova@euba.sk	